

Voor dit examen zijn maximaal 50 punten te behalen; het examen bestaat uit 13 vragen. Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Vrijwel niemand zal ontkennen dat de media een grote rol spelen in de huidige tijd. De media zijn een macht met grote invloed. Aan de ene kant vormen de media in de vorm van kranten, televisie en tegenwoordig ook Internet, ons beeld van de wereld. Beslissingen over politiek gevoelige onderwerpen, zoals bijvoorbeeld het asielbeleid in Nederland, worden beïnvloed door de publieke opinie, die zelf weer afhankelijk is van de media. Aan de andere kant zijn er binnen de media zelf ook allerlei processen werkzaam die bepalen wat er aan wie getoond wordt.

In het boek 'De medialeugen' beschrijft Ignace de Haes, communicatiedeskundige, de rol van media. De Haes somt een aantal elementen op die van invloed zijn op de media: de politieke verhoudingen, de vormgeving van het medium, de eigenaren, de adverteerders, de overeenstemming binnen een samenleving over wat acceptabel is, en natuurlijk de journalisten. Over journalisten wordt het volgende geschreven:

tekst 1

Journalisten vergeten maar al te graag dat ze deel uitmaken van een bureaucratische onderneming en dat ze aan de regels daarvan gebonden zijn. Ze zijn onafhankelijk en vrij in het rapporteren van het nieuws zolang ze binnen de door hun superieuren gestelde grenzen blijven. Hoofd- en eindredacteuren hoeven de journalisten niet op het goede pad te houden, dat doen de journalisten zelf wel. Zij weten immers wat hoofd- en eindredacteuren graag geschreven zien en schrijven daar ook naar. Dit is niet alleen journalisten eigen: in alle hiërarchische organisaties wordt aanpassing gevraagd aan de wensen van wie het voor het zeggen heeft.

bron: Ignace de Haes, De medialeugen, Papieren Tijger, 1994

In een hiërarchische organisatie staat een persoon of instantie boven een andere persoon of instantie. Samenlevingen als geheel kennen ook zoiets als een hiërarchische ordening, die een uitwerking heeft op de media. Propaganda en censuur zijn voorbeelden van middelen waarmee een macht zoals de overheid via de media invloed probeert uit te oefenen. Voor filosofen is het vooral van belang zich af te vragen hoe een hiërarchie gevormd wordt en waarop zij uiteindelijk gebaseerd is. Thomas Hobbes heeft een duidelijke opvatting over de hiërarchie binnen de staat.

4p **1** Hoe komt volgens Thomas Hobbes een hiërarchische verdeling van de macht binnen een staat tot stand? Verwerk in je antwoord het begrip 'sociaal contract' met een korte uitleg van dit begrip.

Vrijheid van meningsuiting is voor ons een belangrijk recht en is zelfs in de Nederlandse grondwet verankerd. Dat betekent dat ook de media in principe voor iedereen toegankelijk moeten zijn, maar vaak blijkt dit niet het geval te zijn. Hiërarchie bepaalt in Nederland ook wie wat mag zeggen.

4p **2** Leg uit waarom Thomas Hobbes in de staat geen vrijheid van meningsuiting zal toestaan en daarom aan journalisten beperkingen op zal willen leggen. Geef daarbij aan, welke rol de 'soevereine macht' binnen Hobbes' staatsopvatting heeft.

R.F. Beerling schrijft het volgende:

tekst 2

Niemand of niets is machtig 'op zichzelf', maar altijd 'in betrekking tot'. Dat het altijd om asymmetrische verhoudingen zou gaan is niet waar. Wij hanteren niet voor niets een begrip als machtsevenwicht naast machtsoverwicht en machtstegenwicht (...). Het is en blijft een verschuiving van relaties: leenheer en leenman, paus en keizer, (...), werkgevers en vakbonden, overheid en zakenleven, White House en Hill en last but not least: docenten en studenten.

bron: R.F. Beerling, Wijsgerig Perspectief

4p **3** Zou Beerling het eens zijn met Hobbes' idee over soevereine macht? Geef daarbij het verschil aan tussen de opvatting van Beerling over macht en de soevereine macht zoals Hobbes deze voorstond.

Indien Beerling gelijk heeft met zijn opvatting over macht, dan zullen de media bij hem een andere rol en taak toebedeeld krijgen dan bij Hobbes het geval zou zijn. Bij Hobbes, zo hebben we hierboven gezien, zullen de media vooral beperkingen opgelegd krijgen.

- 4p **4** Welke macht zullen de media volgens Beerling hebben, ook in verhouding tot een macht zoals bijvoorbeeld de overheid? Verwerk in je antwoord een voorbeeld uit de actualiteit.

Naast wat er in het nieuws komt, speelt de commercie tegenwoordig ook een grote rol in de media. Er is veel reclame op de televisie en veel programma's worden gesponsord door grote bedrijven. Een goed opgezette reclamecampagne kan er voor zorgen dat in zeer korte tijd grote groepen mensen overgaan tot de aanschaf van bepaalde artikelen, zoals de mobiele telefoon. Dat mensen dit doen, komt volgens Hobbes, omdat mensen in grote lijnen gelijk zijn en juist daarom hun best doen zich van elkaar te onderscheiden en anders te zijn. Maar het heeft in de eerste plaats te maken met macht.

- 4p **5** Verklaar aan de hand van Hobbes' omschrijving van macht waarom iedereen gevoelig is voor en gemanipuleerd wordt door de media en de commercie. Ga in je verklaring tevens in op het verband tussen deze omschrijving van macht en het idee dat mensen gelijk zijn, zodat je aannemelijk kunt maken dat mensen overgaan tot het kopen van nieuwe artikelen.

Tegenwoordig wordt er veel gesproken over 'multi-media'. Een onderdeel daarvan is het snel verspreiden van informatie op wereldniveau via de computer en Internet. Internet is een netwerk van op elkaar aangesloten computers, waartoe in principe iedereen toegang heeft. Een gevolg daarvan is dat iedereen naar believen informatie kan verspreiden. Dit kan ook gevolgen hebben voor bestaande machtsverhoudingen en voor de publieke opinie. Bij de rellen in Indonesië in 1998 communiceerden de studenten met elkaar en met de buitenwereld via Internet; bij de oorlog tussen de NAVO en Joegoslavië in 1999 ging een radiostation dat 'objectief' verslag wilde doen via een Nederlandse Internet-provider ondergronds. Het nieuws over de seksuele escapades van de Amerikaanse president Bill Clinton verscheen voor het eerst op Internet.

Wat Internet betreft, lijkt er een verandering in de hiërarchie van machtsverhoudingen te hebben plaatsgevonden. Sterker nog: eigenlijk is er geen macht en hiërarchie meer die de orde handhaaft en daardoor is er bijna sprake van een anarchie, een toestand zonder wetten en regels.

- 3p **6** Leg aan de hand van het verband dat Elias Canetti tussen snelheid en macht ziet uit waarom Internet als een machtsmiddel gebruikt kan worden. Geef in je antwoord tevens een voorbeeld, ontleend aan Canetti, van de snelheid van macht.

Niet alleen de manier van het verspreiden van informatie is anders geworden door Internet, ook hetgeen verspreid wordt is toegankelijker geworden. Rechts-extremistische partijen kunnen hun programma kwijt, wapens zijn gemakkelijk te koop, pornografische sites zijn de meest bekeken pagina's op Internet. Wat dit betreft lijkt Internet op de natuurtoestand van Hobbes: geen regels, geen wetten, geen goed en kwaad, geen moraal. Er zijn dan ook mensen, die van mening zijn dat Internet aan banden gelegd moet worden.

- 5p **7** Geef een argument voor, en een argument tegen de stelling dat Internet aan banden gelegd moet worden. Noem de waarden die een rol spelen in de verschillende argumenten. Geef tenslotte een conclusie waarin je je eigen standpunt weergeeft, met daarbij vermeld, welk moreel uitgangspunt voor jou de doorslag geeft.

Macht, uitsluiting en disciplineren

Aan het einde van de 19e eeuw ging de Nederlandse overheid zich steeds nadrukkelijker bemoeien met de morele opvoeding en sociale leefomstandigheden van de lagere klassen. Deze sociale politiek werd uitgevoerd door te zorgen voor betere huisvesting, bevordering van gezinsleven en hygiëne, invoering van leerplicht, en het geven van uitkeringen via ziekte wetten. Deze periode wordt in de geschiedenisboeken doorgaans beschreven als een tijd van 'sociale vooruitgang'. Critici van deze visie wijzen er echter op dat deze politiek er vooral voor zorgde dat de staatsmacht over de lagere volksklassen werd vergroot. Immers, de staat zorgde via wetgeving voor nieuwe normen op het gebied van leefomstandigheden, woongedrag, gezondheid, hygiëne en gezinsleven.

In bovenstaande inleiding komt 'macht' over als een verschijnsel waar je op verschillende manieren over kunt denken.

R.F. Beerling spreekt in het artikel 'Hydra Macht' over de ambivalentie van macht.

3p **8** Leg uit wat Beerling hiermee bedoelt.

Leg vervolgens met behulp van elementen uit de inleiding uit waarom het beleid van de Nederlandse overheid ambivalent genoemd kan worden.

In het denken van Michel Foucault wordt een nieuwe kijk gegeven op 'macht' in de moderne maatschappij. Foucault laat zien dat macht volgens bepaalde patronen is ingeweven in het denken en gedrag van moderne mensen. Hij maakt daarbij gebruik van de begrippen 'normalisering' en 'disciplineren'.

4p **9** Leg uit wat Foucault verstaat onder a) disciplinerende macht en b) normaliserende macht en geef tevens aan wat het verschil is tussen enerzijds deze vormen van macht en anderzijds de 'gewone' staatsmacht.

De Nederlandse overheid stichtte in het kader van de – hierboven beschreven – nieuwe strategie van volksoepvoeding ook zogenaamde 'woonscholen'. Door het opruimen van krotten ontstond er namelijk in de grotere steden een omvangrijke groep 'ontoelaatbaren' die er een woon- en leefwijze op nahield die niet paste bij de opzet van de nieuwe arbeiderswijken. Vooral uit sociaal-democratische hoek werd de oplossing van dit probleem gezocht in isolatie van deze groep 'onmaatschappelijken' in aparte wijken waar ze konden worden heropgevoed. In Amsterdam, Utrecht en Den Haag verrezen woonscholen, waar deze mensen – ingedeeld in groepen met benamingen als 'sociaaizwak' of 'a-sociaal' – werden geplaatst in woningen met meer of minder comfort of toezicht. Woningopzichters, kinderplicht en armenverzorgers hielden permanent toezicht en rapporteerden over gedragingen en levensomstandigheden van de bewoners. Een systeem van straffen en belonen moest de bewoners 'dwingen tot het goede'.

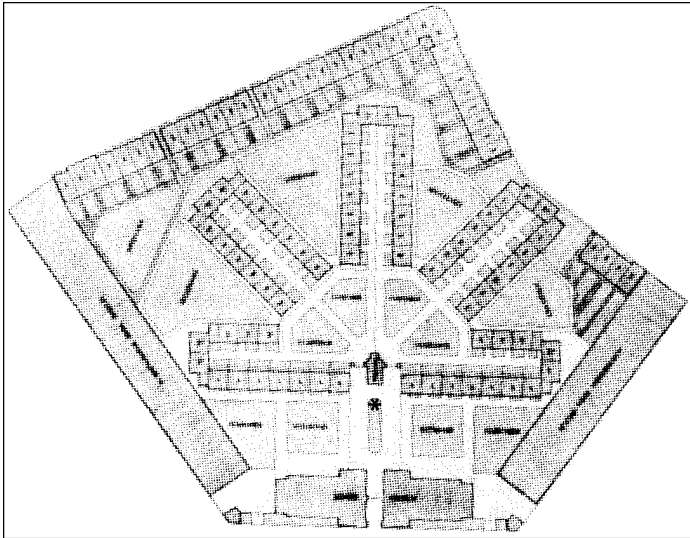
De Amerikaanse gedragswetenschapper B.F. Skinner zou zich in dit beleid van de Nederlandse regering goed hebben kunnen vinden. Skinner ging ervan uit dat je mensen, net als dieren, kon beïnvloeden in hun gedrag. Via de juiste prikkels (stimuli) in de omgeving zou de gewenste gedragsverandering optreden. Skinner baseerde zijn theorie op experimenteel onderzoek naar veranderbaarheid van gedrag bij ratten, duiven, kleuters en psychisch gestoorden.

3p **10** Ben je het eens met Skinner dat mensen net als dieren via een systeem van belonen en straffen tot 'goed gedrag' kunnen worden gedwongen of vind je dat mensen en dieren daarvoor te veel van elkaar verschillen?

Geef een tweetal argumenten waaruit blijkt dat mensen en dieren al dan niet fundamenteel van elkaar verschillen.

Hieronder tref je een plattegrond en een foto aan van de woonschool die in 1934 in Den Haag werd gebouwd.

plattegrond

foto

bron: H.C.M. Michielse, *Welzijn & discipline, Boom, 1989*

- 5p **11** Noem twee overeenkomsten en een verschil in de opzet en werking van de woonschool in vergelijking met die van het Panopticum van Bentham (zoals door Foucault is beschreven). Geef in je antwoord een korte beschrijving van de opzet en werking van de woonschool en van het Panopticum.

Volgens Foucault is een belangrijk kenmerk van macht dat de grens tussen degene die macht uitoefent en degene die macht ondergaat niet vastligt. De uitoefening van disciplinerende macht is in bijvoorbeeld het Panopticum van Bentham niet alleen gebonden aan de gevangenenbewaarders, maar ook aan de gevangenen. Het feit dat de gevangenen permanent zichtbaar zijn, speelt daarbij een belangrijke rol.

- 4p **12** Geef aan in hoeverre de bewoners van de woonschool, net als de gevangenen in het Panopticum, niet alleen disciplinerende macht ondergaan, maar ook uitoefenen. Maak bij je antwoord gebruik van de gegevens over de woonschool.

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Keizer-filosoof Marcus Aurelius heeft zich in zijn leven diepgaand beziggehouden met de vraag hoe hij als mens kon 'leven overeenkomstig de natuur'. In zeker opzicht kunnen zijn opvattingen gezien worden als een poging om begeerten naar macht en roem ('onaangepast' of 'ontoelaatbaar' gedrag) te disciplineren.

- 3p **13** □ In welk opzicht verschilt Marcus Aurelius' uitleg van disciplineren van die van Foucault? Werk het verschil in opvatting van het begrip disciplineren uit en maak daarbij gebruik van de door Marcus Aurelius gebruikte begrippen 'wereldrede', 'redelijke ziel' en 'innerlijk kompas'.

Einde